

ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ

Τακτικού καθηγητού της 'Αρχαίας 'Ιστορίας

Η ΑΡΧΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ Η ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΟΝ ¹

Ἀνερχόμενος ἐπὶ τὸ σεμνὸν τοῦτο βῆμα, ἵνα εἶπω τὸν εἰσιτήριοι λόγον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν, εὐχαριστῶ τὸν Θεὸν ὅτι μὲ ἤξιωσε νὰ ἀποδώσω πολλοστὸν τίμημα τῆς μεγάλης ὀφειλῆς πρὸς τὴν *alma mater*, ἀνθ' ὧν εὖ ὑπ' αὐτῆς ἔπαθον. Χάριν ὁμολογῶ ὁμοίως εἰς τοὺς ἀξιοτίμους συναδέλφους τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, οἱ ὅποιοι ἐπήφισαν τὴν μετὰ κλησίν μου ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Μακεδονίας, εἰς ἣν ἀνήλωσα ὅλην μου τὴν νεότητα ὡς διδάσκαλος καὶ ἐπιστήμων, χάριν δὲ τῆς ἀπειληθείσης ἐλευθερίας της ἀπὸ τὸν ἐρυθρὸν κίνδυνον ἡ οἰκογένειά μου προσέφερε τὴν μεγάλην θυσίαν τοῦ αἵματος. Εὐχαριστῶ πρὸς τοῦτοις τὸν ἐξοχώτατον Ὑπουργὸν τῆς Ἑθνικῆς Παιδείας κύριον Ἀχιλλ. Γεροκωστόπουλον, ὁ ὁποῖος ἐπεκύρωσε τὴν ἀπόφασιν τῆς σχολῆς, καὶ τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα, τὸν σεπτὸν ἡμῶν Ἀνακτα, ὁ ὁποῖος ὑπέγραψε τὸ διάταγμα τοῦ διορισμοῦ μου.

Κατὰ τὴν ἐπίσημον αὐτὴν στιγμὴν, ἀποτίων φόρον τιμῆς, μνήμονα τὸν νοῦν μου στρέφω πρὸς τὸν σεβαστὸν μου πατέρα καὶ πρῶτον μου διδάσκαλον, τὸν πτωχὸν ἱερέα τοῦ χωρίου μου, ὁ ὁποῖος 16έτην μὲ ὠδήγησεν εἰς τὸν περικαλλῆ ναὸν τοῦτον τῶν Μουσῶν, πρὸς πάντας τοὺς διδασκάλους μου τοὺς ἐνταῦθα καὶ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ, ἰδιαιτέρως δὲ τὸν ἀείμνηστον K. Lehmann - Haupt, ὑπὸ τὴν σοφὴν καθοδήγησιν τοῦ ὁποῖου ἐμυήθην εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἐπιστήμης τῆς ἀρχαίας ἱστορίας.

Εἰς τὸν διαπρεπῆ ἐπιστήμονα καὶ προκατόχον μου εἰς τὴν ἔδραν τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, καθηγητὴν κύριον Σωκ. Κουγέαν, ἀπονέμω ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης τὸν ὀφειλόμενον πρὸς αὐτὸν σεβασμὸν καὶ τὴν τιμὴν.

* * *

Ἦδη προβαίνων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θεματός μου, ὀφείλω νὰ δηλώσω ὅτι δι' αὐτοῦ δὲν κομίζω ἔκ Μακεδονίας γλαῦκ' Ἀθήναζε. Τὸ ἐναρκτήριοι μου τοῦτο μάθημα ἀποσκοπεῖ εἰς τὸ νὰ δώσω κυρίως εἰς τοὺς κυρίους φοιτητὰς καὶ τὰς φοιτητριάς γενικὸν προσανατολισμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐπι-

1. Ἐναρκτήριος εἰς τὴν ἔδραν τῆς Ἀρχαίας Ἱστορίας, ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὴν 8ην Δεκεμβρίου 1954.

στήμης τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ τῆς θέσεως, ἣν ἔχει αὕτη σήμερον εἰς τὸ πεδῖον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης.

Ἡ ἀρχαία ἱστορία, ἡ ἀναπαράστασις δηλαδὴ τῆς ζωῆς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς ἐκφάνσεις, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς πολιτιστικῆς, ἀποτελεῖ ἤδη ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου 16ου αἰῶνος μέχρι σήμερον καὶ θὰ ἀποτελῇ πάντοτε τὴν κυρίαν ἐνασχόλησιν αὐτῶν, οἱ ὅποιοι προσπαθοῦν νὰ ἐξοικειωθοῦν μὲ τὸ περιεχόμενον τῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν ἀντιλήψεων τῶν περὶ αὐτῆς. Ἡ ἐποχὴ τοῦ λεγομένου ἀνθρωπισμοῦ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ ὁποία ἐνέπνευσε τὴν σπουδὴν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, δὲν ἐπεδίωξεν ἄλλο παρὰ τὴν ἀναβίωσιν τῶν κλασσικῶν χρόνων. Ἐπειδὴ δὲ κύριον ἔργον τῆς ἀρχαίας ἱστορίας εἶναι τοῦτο, ἡμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ ἀρχαία ἱστορία εἶναι τέκνον τοῦ Humanismus καὶ αἱ ρίζαι τῆς δέον νὰ ἀναζητηθοῦν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ 15ου αἰῶνος.

Ποία ἡ περαιτέρω ἐξέλιξις αὐτῆς, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ σημερινόν της σχῆμα, τὸ ὁποῖον προσέδωσεν εἰς αὐτὴν ἡ ἀκαταπόνητος ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, τοῦτο θὰ ἀποτελέσῃ τὸν κύριον σκοπὸν τῆς ἀποψινῆς μας ὁμιλίας.

Μέχρι τῶν τελευταίων ἀκόμη δεκαετηρίδων τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ ἀρχαία ἱστορία περιελάμβανε μὲ μεγάλα χάσματα τὴν πρώτην π.χ. χιλιετηρίδα, τὴν ἐποχὴν τῶν αὐτοκρατόρων εἰς τὴν Ρώμην καὶ τοὺς ὕστερον τῆς ἀρχαιότητος χρόνους. Αἱ πηγαὶ ἐξ ὧν ἦντλει τὰς πληροφορίας τῆς ἦσαν τὰ γραπτὰ ἑλληνικά, λατινικά, ἑβραϊκά καὶ ἀραμαϊκά μνημεῖα. Εἰς συμπλήρωσιν ἤρχοντο τὰ τῆς συριακῆς, ἀρμενικῆς καὶ νεοπερσικῆς φιλολογίας. Μολονότι αἱ ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ ἀρχαῖα νομίσματα, καθὼς θὰ ἴδωμεν, ἦσαν τότε γνωστά, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἡ δέουσα ἱστορικὴ ἀξιολόγησις τοῦ πολυτίμου τούτου ὕλικου, διὰ νὰ μεταβληθῇ ἢ τροποποιηθῇ ὁ μονόπλευρος τρόπος τῆς θεωρήσεως τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Οὔτε καὶ ἡ ἀκριβὴς κριτικὴ μέθοδος διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀπαραιτήτων κριτηρίων ἦτο εἰς θέσιν νὰ διαφωτίσῃ, παρὰ τὴν καταβληθεῖσαν προσπάθειαν, ὅ,τι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ὡς θρυλὸς μᾶλλον ἐνομιζέτο.

Ἡ ἐνασχόλησις τοῦ ἐκ Φλωρεντίας πολιτικοῦ Niccolò Machiavelli ¹ καὶ τοῦ Γάλλου Montesquieu ² μὲ τὰ προβλήματα τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας ἀπὸ ἔμφυτον αὐτῶν πολιτικὴν διάθεσιν, ὅπως ἐξαγάγουν διδάγματα διὰ τὸ παρόν, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Πολυβίου, ἢ ἡ ἐκπληκτικὴ ἐπεξεργασία τῶν πηγῶν ὑπὸ τοῦ Sebastien Lenain de Tillemont, ὅπως γεφυρώσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν βέβηλον τῶν χρόνων τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ρώμης,

1. Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio, 1531.

2. Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence, 1734.

καθὼς καὶ ἡ ἱστορία του τῶν Αὐτοκρατόρων (*Histoire des Empereurs*), ἀποτελοῦν πράγματι ἐξαίρεσιν.

Τὸ ἔργον ὅμως τοῦ Gibbon «*History of the Decline and Fall of the Roman Empire*» (1776 – 1788) εἶναι τὸ πρῶτον σημαντικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐγνώρισεν ἡ Ἀγγλία κατὰ τὴν περίοδον τοῦ διαφωτισμοῦ, μοναδικὸν ἡμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν ἱστορικὸν τοῦ 18ου αἰῶνος ἐπίτευγμα, τὸ ὁποῖον ἀκόμη καὶ σήμερον ἀποτελεῖ πολῦτιμον θησαυρὸν εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τῆς ἀρχαίας ἱστορίας.

Ἐνῶ εἰς τοὺς ἀνωτέρω συγγραφεῖς κέντρον ἐνασχολήσεως ἀποτελεῖ ἡ Ρώμη καὶ ὁ κόσμος τῆς, εἰς τὴν Γερμανίαν κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἡ ἀρχαία Ἑλλάς εὗρε τοὺς ἐνθουσιωδεστέρους τῆς ἐραστὰς. Ἡ οἰκείωσις πρὸς αὐτὴν χάρις εἰς τὰ ἔργα τοῦ Winckelmann, τοῦ Göthe καὶ τοῦ Schiller προήγαγον εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς τὴν μεγάλην τῆς Ἑλλάδος κληρονομίαν. Ἐξ ἄλλου αἱ ἰδέαι τοῦ Herder, ὅτι κάθε φαινόμενον εἰς τὴν τέχνην καὶ τὴν ποίησιν πρέπει νὰ θεωρῇται καὶ νὰ ἐξηγητῇται ὡς προῦδ' ἐξελίξεως, τὸ ὁποῖον συντελεῖται ἐπὶ ἱστορικοῦ πεδίου, ἔδωκε σπουδαίαν ὥθησιν εἰς θεμελίωσιν τῆς ἀρχαίας ἱστορίας. Ἐκεῖνοι ὅμως, οἱ ὁποῖοι ἔθεσαν τὰ πραγματικά θεμέλια αὐτῆς εἶναι ὁ Voss καὶ ὁ Wolf. Καὶ οἱ δύο κινοῦνται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Winckelmann, τὸν κατ' ἐξοχὴν ἐκπρόσωπον τῆς θεραπείας τῆς κλασσικῆς φιλολογίας.

Ὁ Voss ἐξελαΐκευσεν τὸν Ὅμηρον καὶ ἐδημιούργησε τὴν μυθολογίαν καὶ τὴν ἀρχαίαν Γεωγραφίαν. Ὁ Wolf ἔθεσε τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως, τὸ ὁποῖον μέχρι σήμερον ἀπασχολεῖ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν. Καὶ αἱ δύο κατευθύνσεις τούτων συγκεντρώνονται εἰς τὸν Barthold Georg Niebuhr, ἐκτάκτως πολυμεροῦς μορφώσεως ἀνθρωπον, ὁ ὁποῖος προσέφερε πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ γερμανικοῦ κράτους. Ὁ Niebuhr ἡσχολήθη συγχρόνως μὲ τὰ καθήκοντά του ὡς ἀνώτερος ὑπάλληλος τῆς κρατικῆς μηχανῆς, καθὼς καὶ μὲ τὴν Λατινικὴν φιλολογίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχῶν τῆς Ρώμης. Εἶναι ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν θετικὴν κριτικὴν του ὠδήγησεν εἰς νέαν, ἐπὶ ἐπιστημονικῶν καθαρῶς βάσεων, ἀξιοποίησιν τῆς ἱστορίας τοῦ Λιβίου, τῆς ὁποίας τὸ ἀξιόπιστον ἡμφισβητεῖτο.

Ἡ ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν ἐπροξένησεν ἡ Ρωμαϊκὴ ἱστορία τοῦ Niebuhr ὑπῆρξε μεγάλη, ἐπέδρασε δὲ σημαντικῶς εἰς τὴν μετέπειτα ἱστοριογραφίαν, εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, καθὼς καὶ εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν. Ἀκόμη καὶ σήμερον ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα βασίζεται ἐπ' αὐτὴν εἰς τὰς παρατηρήσεις τοῦ Niebuhr. Ὁ Ranke μὲ εὐγνωμοσύνην ἐκφοράζεται δι' ὅσα ἔμαθεν ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν ἱστορίαν τοῦ N. ἐνῶ ὁ August Böckh ἡμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐκπρόσωπος τῆς μεθόδου τοῦ N. εἰς τὸν τομέα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἱστορίας.

Εἰς τὸ ἔργον τοῦ Staatshaushaltung der Athener, τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσεν τὸ 1817, ὁ Böckh, θεωρῶν τὰ οἰκονομικὰ ὡς τὴν σπονδυλικὴν στήλην τοῦ κράτους καὶ ἐξετάζων τὰ οἰκονομικὰ τοῦ ὅλου κράτους τῶν Ἀθηναίων μὲ κέντρον αὐτὴν ταύτην τὴν πόλιν, τελεῖ προφανῶς ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ ἱστορικοῦ καὶ οἰκονομολόγου, οἷος ὁ Niebuhr.

Ἀπὸ τοῦ 1884, ὅτε ἀνεκαλύφθη ὁ νομοθετικὸς Κῶδιξ τῆς Γόρτυνος εἰς τὴν Κρήτην καὶ κατεδείχθησαν αἱ ἱκανότητες τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὡς πρὸς τὴν σύνταξιν νόμων, κατέστη διὰ τὸν ἱστορικὸν ἀναγκαία ἡ ἔρευνα καὶ ἡ γνώσις τῶν ἀντιλήψεων περὶ δικαίου κάθε ἐποχῆς. Παράλληλος ὅθεν πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῶν ἀρχαίων ὑπῆρξεν ἡ προσπάθεια τῶν Meier καὶ Schöman διὰ τὴν γνώσιν τῶν ἀντιλήψεων περὶ δικαίου τῶν Ἀθηναίων. Ἡ θεώρησις ὅμως ἀπὸ τὸν Mommsen τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Ρωμαίων, τοῦ ὁποίου ἀνάγλυφον εἰκόνα παρέχει ἡ ἀξιολογώτατη συγγραφή του Römische Staatsrecht, 1887–1888, ἀπετέλεσε τὸν θεμέλιον λίθον διὰ τὴν βαθμιαίαν ἐξέτασιν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης τῆς ἀρχαιότητος.

Ἡ ἱστορία ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν φιλολογίαν, ὅπως ἡ Ἀθηνᾶ ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ Διός. Αὕτη πάλιν μαθήτρια τῆς ἐπιστήμης τῆς ἀρχαιότητος ἀνέπτυξεν αὐστηρὰν μέθοδον, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν ἔχομεν ἐργασίας θεμελιώδους σημασίας εἰς τὸ πεδίον τῆς ἐρμηνευτικῆς καὶ τῆς κριτικῆς τῶν ἀρχαίων κειμένων. Διὰ τὸν ἱστορικὸν τῆς ἀρχαίας ἱστορίας ἡ γνώσις τῆς φιλολογικῆς τεχνικῆς εἶναι ἀναγκαιοτάτη προϋπόθεσις, διότι χωρὶς αὐτὴν θὰ ἦτο οὗτος αὐτόχρημα ἐρασιτέχνης. Κύριος ἐκπρόσωπος τῆς συσχετίσεως ἱστορίας καὶ φιλολογίας ἤμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὁ ἴδιος ὁ Böckh, ὁ ὁποῖος ὁρμώμενος ἀπὸ τὴν ἀφετηρίαν αὐτὴν, προσεπάθησε νὰ ἀναπαραστήσῃ τὴν ὅλην ζωὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Πρὸς τὴν ἰδίαν κατεύθυνσιν ἐβάδισεν ὁ μαθητὴς του Karl Otfried Müller, τοῦ ὁποῖου τὸ καλλιτεχνικὸν αἶσθημα διαφαίνεται εἰς τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐρμηνεύει τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ποίησιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλολογίας, καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν του.

Ἐν τούτοις τὸ ἔργον τοῦ Aegineticorum Liber, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη τὸν ἴδιον χρόνον μὲ τὸ βιβλίον τοῦ Böckh (Staatshaushaltung der Athener), προδίδει ἱστορικὸν ὀλκῆς καὶ εὐρύτητα ἱστορικῆς ἀντιλήψεως μεγαλυτέραν τοῦ διδασκάλου. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἔργα εἶναι τὰ σημαντικώτερα ἱστορικὰ ἐπιτεύγματα τῆς γερμανικῆς ἐπιστήμης τοῦ 19ου αἰῶνος. Ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ Müller τὸ 1840, ὅτε ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὰς γνώσεις καὶ ἀντιλήψεις του διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς, τὸν ἠμπόδισε νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς.

Ὁ μαθητὴς του Ernst Curtius, ὁ ὁποῖος πρὶν ἀπὸ τὸν διδάσκαλον ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλλάδα, ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος αὐτοῦ. Τὸ δίτομον ἔργον του περὶ Πελοποννήσου, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1851–1852,

ἀποτελεῖ ἱστορικὴν τῆς χώρας διαπραγμάτευσιν καὶ ἀξιόλογον προσπάθειαν, ὅπως δοθῇ εἰς τὴν ἔκθεσιν συγκεκριμένη καὶ ἐξ αὐτοψίας ἀποψις, συνδυάζουσα φύσιν καὶ ἱστορίαν. Κύριος σκοπὸς τοῦ Κουρτίου μὲ τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς τὴν πατρίδα μας ἦτο πάντοτε ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους· εἶναι δὲ ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος ἔδωκε τὴν ὥθησιν εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς ἀνασκαφὰς τῶν Γερμανῶν ἀρχαιολόγων εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, τὰς ὁποίας συνεχίζει μέχρι σήμερον ἀξιολόγως τὸ εἰς τὴν πόλιν μας Γερμανικὸν ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτούτον.

Ἡ προσπάθεια τοῦ Böckh καὶ τοῦ Müller νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὴν μονόπλευρον θεώρησιν τῆς φιλολογικῆς παραδόσεως καὶ τῆς αἰσθητικῆς ἐρμηνείας τῶν πηγῶν, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ classizismus ἐν Γερμανίᾳ, ἀποκορυφοῦται εἰς τοὺς δύο ἐπιφανεῖς φιλολόγους Rohde καὶ Wilamowitz, οἱ ὅποιοι πράγματι προήγαγον τὴν φιλολογίαν πρὸς νέαν κατεύθυνσιν· ἡ φιλολογία δηλαδὴ ἂν καὶ ἐκινεῖτο αἰσθητικῶς ἔγινεν ἱστορικὴ. Τὸν δεύτερον μάλιστα αἱ καταπληκτικαὶ του γνώσεις, ὅχι μόνον τοῦ φιλολογικοῦ πλούτου, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιγραφῶν, τῶν παπύρων, τῆς θρησκείας, τῆς μυθολογίας καὶ τοῦ δικαίου, ὠδήγησαν εἰς καθαρῶς ἱστορικὸν στοχασμόν, ὁ ὁποῖος διαφαίνεται εἰς τὸ σπουδαῖον ἔργον του Aristoteles und Athen.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία ἐγνώρισεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν νέαν ὥθησιν μὲ τὸ πνεῦμα τῆς πολιτικῆς κατανοήσεως, τὸ ὁποῖον ἐνέπνευσαν εἰς τὴν χώραν αὐτὴν ἡ ζωηρὰ δρᾶσις τῶν δύο ἐναλλασσομένων εἰς τὴν Κυβέρνησιν πολιτικῶν κομμάτων, τῶν Whigs καὶ τῶν Tories. Αἱ δύο ἱστορικαὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος τοῦ John Gillis ¹, ἀνήκοντος εἰς τὴν παράταξιν τῶν Whigs καὶ τοῦ William Mitford ², ὁ ὁποῖος ἔγραψεν ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς τῶν Tories. Δὲν εἶναι δὲ παράξενον, ὅτι κατὰ τὸν ἐπακολουθήσαντα αἰῶνα εἰς τὴν ἰδίαν χώραν ἐγράφησαν τὰ σημαντικώτερα ἱστορικὰ ἔργα τοῦ Thirlwall ³ καὶ τοῦ τραπεζίτου τοῦ City George Grote ⁴, τῶν ὁποίων ἡ ἀξία ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως εἶναι ἀναμφισβήτητος μέχρι σήμερον. Καὶ εἰς τὰ δύο αὐτὰ ἔργα διαφαίνεται ἡ συμπάθεια τῶν συγγραφέων πρὸς τὴν ἀθηναϊκὴν δημοκρατίαν, περισσότερον μάλιστα εἰς τὸν Grote, ὁ ὁποῖος εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς ἱστορίας του λησμονεῖ τὸ καθῆκον, τὸ ὁποῖον ἔχει ὁ ἀμερόληπτος ἱστορικὸς καὶ ὑπεραμύνεται τῶν ἀσυγχωρήτων σφαλμάτων τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας.

Εἰς μίαν χώραν, ὅπως ἡ Ἀγγλία, ἔνθα τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία

1. History of ancient Greece, its colonies and conquests 1786.

2. History of Greece, 1784.

3. History of Greece, 1835 - 1838 (8 τόμοι).

4. History of Greece, 1846 - 1856 (12 τόμοι).

προήγαγον τὸ κεφάλαιον, ἥτο ἐπόμενον νὰ παρατηρηθῇ ζωηρὰ ῥοπὴ πρὸς τὴν δημοκρατίαν, ὅπως ἀκριβῶς συνέβη εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα τὸν βον π.Χ. αἰῶνα. πρὸς τὸ τέλος τοῦ 2ου ἑλληνικοῦ ἀποικισμού. Ὅπως δὲ τότε ἐδῶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κεφαλαίου προήγαγε τὴν ἀστικήν τάξιν, τὸν δῆμον, ὁ ὁποῖος ἐξήτησεν ἴσα μὲ τὴν ἀριστοκρατίαν πολιτικά δικαιώματα, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν οἱ φιλελεύθεροι Whigs ὠρθώθησαν ἔναντι τῶν συντηρητικῶν Tories. Οἱ δύο ὅθεν οὗτοι ἱστορικοὶ εἶναι τέκνα μιᾶς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ζωηρότερον παρὰ ἄλλοτε εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀγγλίας ἐκινήθησαν αἱ φιλελεύθεραι ἰδέαι. Ἡ ἱστορία μάλιστα τοῦ Grote ἐκδοθεῖσα ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν ἐξέγερσιν, προσεῖλκυσεν ἰδιαιτέρως τὸ διαφέρον τῶν πεπαιδευμένων ὅλου τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου.

Ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία τοῦ Grote ἤμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ καθ' ὅλα ἐφάμιλλος πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν τοῦ Niebuhr· εἰς τοὺς δύο δὲ τούτους ἱστορικοὺς ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ῥώμης εὗρον πράγματι τοὺς κυριωτέρους τῶν ἐκπροσώπων.

Ἐνῶ δὲ εἰς τὴν Γερμανίαν κατὰ τὸν ἴδιον αἰῶνα ὁ J. F. Kortüm μὲ τὸ ἔργον του Ἑλληνικὴ Ἱστορία, ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων χρόνων μέχρι τῆς πώσεως τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἔλαβεν ἀντίθετον θέσιν πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Grote, τὴν δὲ τρίτομον ἑλληνικὴν ἱστορίαν τοῦ Curtius διαπνέει θερμὸς ἐνθουσιασμός διὰ τὸ παρελθὸν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ βαθὺ αἶσθημα μελαγχολίας διὰ τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου καὶ τῆς ὠριότητος αὐτοῦ, ὁ Joh. Droysen μὲ τὸ ἔργον του, τὸ ὁποῖον ἐπιτιλοφόρησεν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ (Geschichte des Hellenismus), ἔφερεν εἰς τὴν ζῶν ἰστορίαν περὶ ὅσον τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἡ ὁποία ἀρχίζει μὲ τὸν μεγαλεπήβολον Μακεδόνα βασιλέα Ἀλέξανδρον τὸν Μέγαν. Μολοντί τὸ ἀξιολογώτατον τοῦτο ἐπίτευγμα τῆς γερμανικῆς ἐπιστήμης κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος τεματίζεται εἰς τὸ ἔτος 221 π.Χ. ὁ δὲ μεγαλοφυὴς συγγραφεὺς του δὲν ἐξῆσε νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ μέγα ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν τοῦ Πολυβίου (1.3,4) σχέδιόν του, νὰ ἐπεκτείνῃ δηλαδὴ τὴν ἱστορίαν του μέχρι τοῦ Καίσαρος, ἐν τούτοις μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Droysen ὄχι μόνον εἰς τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀνατολῆς ἐπῆλθε συμβιβασμός, ἀλλὰ καὶ ἐγεφυρώθη ἡ κλασσικὴ Ἑλλὰς μὲ τὸ Imperium Romanum. Αἱ ρίζαι τῆς σημερινῆς εὐρωπαϊκῆς μορφώσεως ξεκινοῦν, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ῥώμης, ἡ ὁποία εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη μὲ τὸν πολιτισμὸν τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Ἡ ἐποχὴ, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ἔζησεν ὁ Droysen, εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν εὐνοηθεῖσα, διότι τότε ἐπετεύχθη ἡ ἀνάγνωσις τῆς παλαιᾶς περσικῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς τῶν Ἀχαιμενιδῶν καὶ τῆς στήλης τῆς Ροζέττης εἰς τὴν Αἴγυπτον. Εἶναι δηλαδὴ ὁ Droysen γνήσιον τέκνον τῆς ἐποχῆς τοῦ Ῥωμαντισμοῦ, τὴν ὁποίαν οἰστροηλατεῖ ὁ πόθος νὰ γνωρίσῃ τὸν πολυθρόνητον τῆς

ἀρχαίας Ἀνατολῆς κόσμον, τὸν ὁποῖον ἔφερεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν Δύσιν ὁ Ναπολέων μὲ τὴν ἐκστρατείαν του εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐγγεληνὴ φιλοσοφία δὲν ἄφησεν ἀνεπηρέαστον τὸν ἱστορικόν, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ κοσμοκράτορος Μακεδόνης στρατηλάτου εἶδεν ἐνσωματούμενον τὸ δημιουργικὸν πνεῦμα τῆς ἰσχυρᾶς προσωπικότητος.

Ἔτσι ὁ 19ος αἰὼν μὲ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς αἰγυπτιακῆς καὶ τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς, ἡ ὁποία ἔρριψε ζωηρὸν φῶς εἰς τὴν παλαιὰν ἱστορίαν τῶν λαῶν τῆς Μεσοποταμίας καὶ τοῦ Ἰράν, ἤμπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἐποχὴ, ἡ ὁποία ἔδωσεν ὥθησιν εἰς καθαρῶς ἐπιστημονικὸν τρόπον ἐρεῦνης τῆς ἀρχαίας ἱστορίας.

Ὁ ἰδικὸς μας αἰὼν δὲν ὑπέστησεν ἀπὸ τὸν προηγούμενον. Οἱ πίνακες τοῦ Tell Amarna εἰς τὴν παλαιὰν πρωτεύουσαν τῆς 18ης δυναστείας τῆς Αἰγύπτου, οἱ ὁποῖοι ἔρριψαν πλούσιον φῶς εἰς τὰς πολιτικὰς καὶ διπλωματικὰς σχέσεις τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, τὰ ἄλλα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὰ ὁποῖα διεφώτισαν τὴν ἱστορίαν τῆς κατὰ τὴν περίοδον τῶν Πυραμίδων καὶ ἀκόμη παλαιότερον μέχρι τῆς λιθίνης ἐποχῆς, καθὼς καὶ τὸ ἀνακαλυφθὲν πλουσιώτατον βασιλικὸν Ἀρχεῖον εἰς τὸ σημερινὸν Μποῦζικιοῦ, κατὰ τὴν παλαιὰν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τῶν Χετταίων, τὸ ὁποῖον διαρκῶς μελετᾶται καὶ μὲ νέαν προοπτικὴν ἐξετάζεται ἡ πολιτικὴ κατάστασις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς Β' π.Χ. χιλιετηρίδος, πάντα ταῦτα εἶναι μεγάλα τῆς ἐπιστήμης ἐπιτεύγματα. Τὸ ὄνομα τοῦ Β. Ητοzny εἶναι συνδεδεμένον μὲ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν πρώτων χεττιτικῶν ἐγγράφων, ἐνῶ μέγα βῆμα ἔχει γίνει μὲ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἐτρουσικῶν ἐνεπιγράφων μνημείων, καὶ τελευταίως μὲ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Κρητομηκυναϊκῆς γραφῆς, ὑπὸ τοῦ ἰδιοφυοῦς Ἀγγλοῦ ἐπιστήμονος Ventris, ὁ ὁποῖος κυριαρχεῖ σήμερον μέσα σὲ ὅλους, ὅσοι κατέγιναν μὲ τὸ δυσχερέστατον τοῦτο πρόβλημα.

Μὲ τὰ μέσα τῆς μεθοδικῆς ἐρεῦνης, τὰ ὁποῖα προέκυψαν ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν γραπτῶν μνημείων, τὰ ὅρια τῆς ἀρχαίας ἱστορίας μετετέθησαν χρονολογικῶς καὶ χωρογραφικῶς, διότι αἱ πληροφορίες μας σήμερον ὄχι μόνον ἐπεκτείνονται εἰς χρόνους κατὰ 2000 παλαιότερους, ἀλλὰ καὶ ὁ ὀρίζων αὐτῆς ἐπεξετάθη ἀπὸ τῆς Μεσογείου μέχρι τοῦ Τουράν, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Νουβίας.

Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς περιοχάς, γύρω ἀπὸ τὰς ὁποίας στρέφεται τὸ διαφέρον τῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης, τὰ ἱστορικὰ φαινόμενα δὲν ἀνακύπτουν αὐτοῦσια, ἀλλ' ἀποτελοῦν συνέχειαν ἄλλων, τὰ ὁποῖα δεόν νὰ ἀναζητηθοῦν εἰς ἀκόμη παλαιότερας ἐποχάς, αἱ ὁποῖαι ἐκφεύγουν ἀπὸ τὰ ὅρια, μέσα εἰς τὰ ὁποῖα περιορίζεται ἡ καθαρὴ ἱστορία, καὶ ἀνήκουν πλέον εἰς τὴν προϊστορίαν.

Ἡ προϊστορία τέκνον καὶ αὐτὴ τοῦ 19ου αἰῶνος διεξέδικησε κύρος ἐπιστημονικὸν μὲ τὴν αὐστηράν καὶ ἀσφαλῆ μέθοδον, τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποίησεν. Εἰς τὴν χώραν τοῦ Νείλου καὶ τὴν Μεσοποταμίαν κατέλαβεν αὕτη

δλόκληρον τὴν 4ην χιλιετηρίδα, ἐνῶ εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Εὐρώπης τὰ προϊστορικά στρώματα εἶναι νεώτερα καὶ φθάνουν μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 3ης χιλιετηρίδος.

Ὅπως ἔχουν σήμερα τὰ πράγματα τὸ πεδῖον τῆς ἐρεῦνης τῆς ἀρχαίας ἱστορίας εἶναι κυρίως αἱ περιοχαί, αἱ ὁποῖαι ἀπλώνονται πρὸς τὰ ὕδατα τῆς Μεσογείου, ἡ ἐξέλιξις δὲ τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ πολιτιστικοῦ βίου των παρουσιάζει κοινὰ χαρακτηριστικά.

Εὐνόητον ὅτι ἡ διεύρυνσις τῶν ἱστορικῶν ὁρίων εἰς τόπον καὶ χρόνον εἶναι συνδεδεμένη μετ' ἐκτετατοῦ προβλήματος. Οὐχ ἥτιον πολλὰ ἐπετεύχθησαν χάρις εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην τῶν πηγῶν καὶ τὴν ἐξειλιγμένην μέθοδον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Οὕτως ὁ χρονικὸς προσδιορισμὸς τῶν γεγονότων τῆς ἱστορίας τῆς Αἰγύπτου κατὰ τὴν 2αν π.Χ. χιλιετηρίδα καθορίζεται σήμερον σχεδὸν ἀκριβῶς. Τὸ ἴδιον ἡμποροῦμεν νὰ εἰπωμεν καὶ διὰ τὴν Μεσοποταμίαν, ἀφ' οὗτο πρὸ δλίγων ἐτῶν μετ' ἐκείνην κεφαλαιώδους σημασίας ἀνακάλυψιν τοῦ καταλόγου τῶν Ἀσσυρίων βασιλέων τοῦ Chorsabad ἀπὸ τοῦ ἔτους 1430 π.Χ. μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους τῶν Ἀσσυρίων, κατωρθώθη ἡ διὰ τῆς συγχρονιστικῆς μεθόδου χρονολόγησις Βαβυλωνίων ἡγεμόνων. Πίνακες ἐπίσης ἀπὸ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν Γάλλων εἰς τὸ Tell-el-Haridi εἰς τὸν Εὐφράτην κατέδειξαν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Βαβυλώνης τῆς πρώτης δυναστείας τῶν Ἀμμοριτῶν Hammurabi, τοῦ οὐοίου τὸ ὄνομα εἶναι στενὰ συνδεδεμένον μετ' ἐκείνην νομοθετικὸν Κώδικα, ὑπῆρξε σύγχρονος τοῦ Ἀσσυρίου βασιλέως Samsi-adad I, ἐπομένως ἡ βασιλεία του ἀνάγεται γύρω ἀπὸ τὸ 1700 π.Χ. καὶ ὅχι ὥπως πρότερον ἐπιστεῦτο τὸν 20ὸν π.Χ. αἰῶνα. Διὰ τὴν 3ην χιλιετηρίδα οἱ ὑπολογισμοὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι δυσκολώτεροι, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ τὰ σφάλματα τῶν χρονικῶν ὑπολογισμῶν περιορίζονται ὅχι πλέον εἰς ἑκατονταετηρίδας.

Ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου τοῦ Αἰγαίου εἶναι στενὰ συνδεδεμένη μετ' ἐκείνην τῶν ἀρχαίων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἀπέβη δὲ ἡ γέφυρα, ἡ οὐοία ἥνωσε τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Μεσογείου μετ' ἐκείνην πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς χώραν. Τὸ φῶς τοῦ ἀνακαλυπτομένου ἐκάστοτε ἀρχείου, τὸ οὐοῖον διαφωτίζει τὸ δίκαιον, τὴν θρησκείαν, τὰ κοινωνικὰ στρώματα καὶ τὰς πολιτικὰς σχέσεις τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, δὲν ἀκτινοβολεῖ μόνον μέσα εἰς τὰ στενὰ ὅρια, εἰς τὰ οὐοῖα ἐκτείνεται ἡ ἀρχὴ τοῦ βασιλέως εἰς τὸν οὐοῖον ἀνῆκει τοῦτο ἢ τῆς Κυβερνήσεώς του. Αἱ ἀκτῖνες του ἐξέρχονται ἀπὸ τὴν ἐπικράτειαν αὐτὴν καὶ διαφωτίζουν γεγονότα ποὺ συνέβησαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου, συντελοῦν δὲ εἰς τὸν ὀρθότερον χρονολογικὸν προσδιορισμὸν των, ἢ συμβάλλουν εἰς τὴν ἀκριβεστέραν ἐρμηνείαν ἀναλόγων ἐκφάνσεων τοῦ πολιτικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ βίου τῶν λαῶν τῆς Μεσογείου. Ἡ ἱστορία λοιπὸν τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς Μεσογείου, ἔνθα σπουδαίαν θέσιν καταλαμβάνει ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 2ας π.Χ. χιλιετηρίδος μετ' ἐκείνην τῆς Αἰγαϊκῆς

κόσμον, καθὼς καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς ἀποτελοῦν ἐν ὁργανικὸν σύνολον, κάθε δὲ ἱστορικὸν φαινόμενον ποῦ εἶχεν ὡς ἐπικέντρον μίαν ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω περιοχὰς ἐγένετο αἰσθητὸν καὶ εἰς τὰς δύο ἄλλας. Ἡ γνώμη λ.χ. τοῦ Emil Forrer, ὅτι ὑπὸ τὴν συχνὴν μνημόνευσιν τῶν Ahhiyana εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Μπογάζικοι (ἐπὶ τοῦ Χετταίου κατακτητοῦ Subbiluljuma περὶ τὸ 1365) ὑποδηλοῦται τὸ μέγα κράτος τῶν Ἀχαιῶν, παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην ὠρισμένων ἐπιστημόνων, εὗρεν ὑποστηρικτάς.

Μὲ τὴν μελέτην ἀρχαϊκῶν στοιχείων εἴμεθα εἰς θέσιν σήμερον νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν πολιτικὴν καὶ πολιτιστικὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς, ὠρισμένοι μάλιστα περίοδοι αὐτῆς προήχθησαν τόσον, ὅσον ὅμοιαι περιοχαὶ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἱστορίας, πολὺ γνωσταὶ εἰς ἡμᾶς σήμερον. Πλὴν ὅμως, ἐνῷ ἡ ἱστορία τῶν λαῶν τῆς Μεσοποταμίας, τῆς Συρίας, καὶ τῆς Παλαιστίνης, εἶναι ἀρκετὰ γνωστὴ κατὰ τὴν πρώτην χιλιετηρίδα π.Χ. ἡ ἱστορία τῆς Αἰγύπτου, τοῦ Ἰράν, καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, κατὰ τὴν ἰδίαν περίοδον, παρουσιάζει σοβαρὰ χάσματα.

Σημαντικὸν βῆμα εἰς τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων ἐγινε κατὰ τὸν προηγούμενον αἰῶνα μὲ τὴν πρόοδον τῶν ἐπιγραφῶν, τῶν παπύρων καὶ τῶν νομισμάτων. Ἡ χρησιμοποίησις τῶν ἐπιγραφῶν ὡς ἱστορικῶν ἐπισήμων ἐγγράφων ἔχει μακρὰν ἱστορίαν. Ἦδη ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, καὶ ἄλλοι μεταγενέστεροι σπουδαῖοι ἱστορικοὶ κατενόησαν τὴν σπουδαιότητα τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τὰς ἐχρησιμοποίησαν εἰς τὴν ἀφήγησίν των. Ἀλλὰ καὶ οἱ ρήτορες πολὺ συχνὰ ἀναφέρονται εἰς ἐπιγραφικὰς μαρτυρίας, διὰ νὰ ἐπιβιβαιώσουν ὠρισμένους ἰσχυρισμούς των. Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος ὁ Φιλόχορος ἐδημοσίευσε συγγραφὴν καθαρῶς ἐπιγραφικὴν μὲ τὸν τίτλον «ἐπιγράμματα Ἀττικά», ἐνῷ ὁ Μακεδὼν Κρατερός, ἐτεροθαλὴς ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, ἔφερεν εἰς φῶς ἔργον, εἰς 9 βιβλία, τιτλοφορηθὲν «Ψηφισμάτων συναγωγή».

Εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ ἀρχαιοφίλος ἔμπορος ἀπὸ τὴν Ἀγκῶνα Κυριακὸς (πρῶτον ἡμῖς τοῦ 15ου αἰῶνος) εἰς τὰ ταξιδιά του, τὰ ὁποῖα ἔκαμεν, ἀντέγραψε πολλὰς ἑλληνικὰς καὶ λατινικὰς ἐπιγραφάς, διὸ καὶ ὠνομάσθη πατὴρ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἐπιγραφικῆς. Κατὰ τοὺς δύο αἰῶνας, οἱ ὁποῖοι ἠκολούθησαν, ἐδημοσιεύθησαν πολλαὶ συλλογαὶ πρὸ πάντων λατινικῶν ἐπιγραφῶν, ἐνῷ ὁ 18ος αἰὼν ἐγνώρισε ζωηρότερον τὸ διαφέρον τῶν ἐπιγραφῶν, τῶν παπύρων καὶ τῶν νομισμάτων ἀπὸ μέρους περιγηγῶν καὶ ἄλλων ἐρευνητῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου. Τὰ ὀνόματα τῶν Fourmont, Chandler, Choiseul-Gouffier καὶ τῶν ὀλίγων ἀργότερον ἀπὸ αὐτοὺς Leake, Dodwell, Rose, Osann, Letrone, καθὼς καὶ ἄλλων, εἶναι συνδεδεμένα μὲ νέαν, ἐπὶ τὸ ἐπιστημονικώτερον ἐξέλιξιν τῶν γραπτῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος μνημείων.

Ὁ 19ος ὅμως καὶ 20ὸς αἰὼν ἐγνώρισαν τὴν συστηματικὴν συναγωγὴν τοῦ ὕλικου ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν ἐπιγραφῶν. Τα Corpora Inscriptio-num Graecarum καὶ Inscriptio-num Latinarum ὑπὸ τὴν σοφὴν συγκρότησιν μεγάλων ἐπιστημόνων, ὅπως ὁ Böckh, ὁ Borghesi καὶ ὁ Mommsen, πρόκεινται μεγάλα τῆς ἐπιστήμης ἐπιτεύγματα, οἱ δὲ δημιουργοὶ τῶν ἡμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀρχηγοὶ σχολῶν.

Αἱ ἐπιγραφαὶ ἔρριψαν ἀπειρον φῶς εἰς ὅ,τι ἡ φιλολογικὴ παράδοσις παρέχει μὲ τὴν συνήθη εἰς αὐτὴν πυκνότητα, ὅταν πολλάκις εἰς μίαν μόνον φράσιν ἐκφράζη συγχρόνως κάποιαν κατάστασιν πολιτικὴν, κάποιαν ἐποχὴν, ἢ ἓνα χαρακτῆρα.

Χάρις εἰς τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ νομίσματα ἀντιλαμβανόμεθα ἐπίσης τὴν ἔκτασιν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων εἰς τὴν Ἀνατολήν, καὶ τοῦ Imperii Romani εἰς τὴν δύσιν. Μὲ τὴν βοήθειαν αὐτῶν εἴμεθα εἰς θέσιν σήμερον νὰ πληροφορηθῶμεν τὸ τέλος τῶν παλαιῶν θρησκειῶν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς περιοχάς. Τὰ ἀξιόλογα ἐπίσης ἔργα τοῦ Johannes Kirchner, Prosopographia Attica, καὶ τῆς πρῶσσικῆς Ἀκαδημίας τὰ Prosopographia Imperii Romani, τὰ ὅποια διαφωτίζουν τὴν ἱστορίαν διαφόρων προσωποκινήτων, βασίζονται κυρίως ἐπὶ τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὕλικου, τὸ ὅποιον ἐπλουτίσθη σήμερον σημαντικῶς μὲ τὸ ἀξιολογώτατον ἔργον τοῦ ἐξαιρέτου ἐπιστημονικοῦ ἐπιτελείου τῶν Ἀμερικανῶν ἀρχαιολόγων εἰς τὴν ἐδῶ ἀρχαίαν ἀγοράν, εἰς τοὺς ὁποίους ξεχωρίζει ἡ τριὰς τῶν Thompson, Blegen καὶ Meritt.

Ἀνυπολογίστου ἀξίας ὕλικόν διὰ τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν διεφύλαξε στοργικὰ ἡ ἀμώδης καὶ ξηρὰ ἔρημος τῆς Αἰγύπτου μὲ τοὺς πλουσίους παπύρους, γραμμένους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλὰ καὶ αἰγυπτιακὴν δημοτικὴν, τὴν ἀραμαϊκὴν, κοπτικὴν, λατινικὴν καὶ περσικὴν γλῶσσαν. Οἱ πάπυροι οὗτοι ἐφώτισαν χρονικὴν ἔκτασιν μιᾶς καὶ πλέον χιλιετηρίδος, ἀπὸ τῆς καταλήψεως δηλαδὴ τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (332 π.Χ.) μέχρι τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀράβων, ἡ ὁποία ἀρχίζει εἰς τὴν Αἴγυπτον τὸ ἔτος 641 μ.Χ. Τὰ ὀνόματα τοῦ Wilcken, τῶν ἀγγλῶν ἐπιστημόνων Grenfell καὶ Hunt, Kenyon καὶ Bell, τῶν ἰταλῶν Vitelli & Norsa, τῶν γάλλων Lesquier & Jouguet, τοῦ γερμανοῦ Schubart, εἶναι στενὰ συνδεδεμένα μὲ τὴν συλλογὴν, τὴν ἔκδοσιν καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀξιολόγησιν τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ ὕλικου. Ἡ Ἀθηναίων πολιτεία τοῦ Ἀριστοτέλους, τὰ Ἑλληνικὰ ἔξ Ὀξυρύγχου, ὁ λατινιστὴν πάπυρος ἐπιτομῆς τῶν βιβλίων τοῦ Διβίου 37ου—40ου, εἶναι ἀνεκτίμητοι θησαυροὶ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας.

Παρὰ τὴν αἰσθητὴν ἑλλειψίν σήμερον ἐνὸς Corpus Nummorum, αἱ κάθε τόσο πρωτότυποι δημοσιεύσεις μεγάλων Μουσείων περὶ τῶν συλλογῶν τῶν θησαυρῶν τῶν συμβάλλουν ἀξιολόγως εἰς τὴν διαλεύκανσιν, ὅχι μόνον τοῦ νομισματικοῦ συστήματος τῆς κάθε ἐποχῆς καὶ τοῦ οἰκονομικοῦ ἐπιπέδου

αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ προβλήματα θρησκευτικά, χρονολογικά καὶ ἄλλα, σχέσιν ἔχοντα μὲ τὴν πολιτικὴν συγκρότησιν κράτους ἢ τὴν ἀσκουμένην κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πολιτικὴν προπαγάνδαν, ἐκέρδησαν εἰς πληρεστέραν σαφήνειαν μὲ τὰς παριστανομένης μορφᾶς Θεῶν καὶ ἡγεμόνων καὶ μὲ τοὺς τίτλους αὐτῶν. Ἡ περισπούδαστος *Historia Nummorum* τοῦ Head καὶ αἱ σχετικαὶ ἐργασίαι ἐπιστημόνων, ὅπως τοῦ Gaebler, τοῦ Hill, τοῦ Babelon, τοῦ Gardner, τοῦ ἡμετέρου Σβορώνου, καὶ ἄλλων, ἀποτελοῦν σήμερον ἀπουδαῖα ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστήμης εἰς τὸν τομέα τούτων.

Ὁ Ὅμηρος δὲν ὑπῆρξε μόνον διὰ τὸν Voss καὶ τὸν Wolf ἢ ἀφετηρία διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς κριτικῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀρχαιολογικὴν σκαπάνην ἢ κυρίᾳ ἔμπνευσις. Χωρὶς τὴν πίστιν τοῦ Schliemann εἰς τὴν ὁμηρικὴν πραγματικότητα, οὔτε ἡ Τροία, οὔτε αἱ Μυκῆναι θὰ ἀνέκυπτον ἀπὸ τὸ βαθὺ σκότος τοῦ χρόνου, τὸ ὁποῖον τὰς ἐκάλυπτεν. Ἡ Τροία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Schliemann ἐγνώρισε τὴν ἱστορικὴν της σπουδαιότητα, ἐνῶ αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν Ἀγγλῶν καὶ Ἰταλῶν εἰς τὴν Κρήτην κατέστησαν γνωστὰ εἰς ἡμᾶς ὄχι μόνον τὴν δύναμιν τῆς ἀρχαίας Κρήτης καὶ τὴν λαμπρότητα τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν χρητικὴν γραφήν. Ἀς ἐλπίσωμεν ὅτι αἱ ἀξιόλογοι προσπάθειαι τοῦ νεαροῦ Ventris θὰ ἀπολήξουν εἰς παρόμοια μὲ τοῦ Champollion ἀποτελέσματα, μολοντοὶ αἱ συνθῆκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐργάζεται οὗτος δὲν εἶναι ὁμοίως εὐνοϊκαὶ μὲ ἐκεῖνον· διότι ἐνῶ ὁ Champollion ἐβοηθήθη ἀπὸ τὴν μετάφρασιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν τῶν ἱερογλυφικῶν τῆς ροζετείου στήλης, ὁ Ventris παλαίει προφανῶς πρὸς ἀνυπερβλητὰ ἐμπόδια, τὰ ὁποῖα παρουσιάζει γραφή, ἡ ὁποία δὲν ἐξυπηρέτει πλήρως τὰς φωνητικὰς ἀνάγκας τῶν πρώτων Ἑλλήνων.

Αἱ μνημονευθεῖσαι ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαὶ ἔδωσαν παλμὸν ζωῆς εἰς περιοχὴν, ἡ ὁποία ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς χώρας μας καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου μέχρι τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ ἀπέδειξαν τὴν ἱστορικὴν τῶν περιοχῶν τούτων συνοχὴν κατὰ τὴν δευτέραν π.Χ. χιλιετηρίδα, διάστημα δηλαδὴ χρόνου μιᾶς καὶ πλέον χιλιετηρίδος, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ προηγουμένου αἰῶνος ἐκάλυπτεν ὁ θρύλος.

Ἐνῶ δὲ σήμερον αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἐρευναι ἐκτείνονται ἀπὸ τὸ ἐν ἄκρον τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμισφαιρίου τῆς γῆς ἕως τὸ ἄλλο ἀπὸ τῶν Βρετανικῶν δηλαδὴ νήσων καὶ τῆς Ἰσπανίας μέχρι τοῦ Τουρκεστάν καὶ τῶν Ἰνδιῶν, ἡ ἑλληνικὴ γῆ χάρις εἰς τὴν ἀξιολογωτάτην δρᾶσιν τῶν ξένων ἀρχαιολογικῶν ἀποστολῶν καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας πολλὰ ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς ἀπεκάλυψεν καὶ διεφωτίσθη ἱστορικῶς τὸ ἀρχαῖον της κλέος.

Καμμία πηγὴ τοῦ γραπτοῦ λόγου εἶναι εἰς θέσιν νὰ δώσῃ τόσῃν ζωὴν

εἰς ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος θέλει νὰ ζήσῃ τοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ νόημα αὐτῶν, ὅσον αὐτὰ ταῦτα τὰ ἀρχαιολογικὰ μνημεῖα. Τὰ ἀμφιθέατρα, τὰ λουτρά, τὰ ὑδραγωγεῖα, αἱ ὁδοί, αἱ *limites* τοῦ *Imperii Romani*, εἶναι πράγματι ζωντανοὶ μάρτυρες τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου τῆς Ρώμης ἐπὶ αὐτοκρατόρων, ὅπως ἡ ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἡ Ἀκρόπολις αὐτῆς, οἱ Δελφοί, ἡ Ὀλυμπία τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου, εἰς ὃ ἔφθασεν ἡ Ἑλλάς.

Μὲ τὸν ἐξοπλισμὸν της αὐτὸν ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀρχαίας ἱστορίας ἐξέφυγεν ἀπὸ τὴν στενὴν καὶ μονόπλευρον θεώρησιν τῶν ἱστορικῶν φαινομένων καὶ ἐμελέτησεν αὐτὰ ὑπὸ τὸ φῶς τῶν πολιτικῶν καὶ πνευματικῶν ρευμάτων καθ' ἐποχῆς. Ἔργα ὅπως τοῦ *Eduard Meyer* καὶ τοῦ *Jul. Beloch* ἀποτελοῦν σήμερον μεγαλοπρεπῆ ἱερά, ἀφιερωμένα εἰς τὴν Μοῦσαν Θεάν Κλειῶ καὶ οἰκοδομημένα μὲ τὸ πολῦτιμον ὕλικόν, τὸ ὁποῖον παρέσχε πλούσιον ἡ φιλολογικὴ κριτικὴ καὶ τὰ πολυειδῆ τῆς ἀρχαιολογικῆς σκαπάνης εὐρήματα. Ἐνῷ δὲ τὸ μεγαλοφυὲς δαιμόνιον τοῦ πρώτου ὡδηγεῖ ἐπὶ τῇ βάσει κριτικῆς ἐπεξεργασίας τῶν πηγῶν, ποὺ παρέχουν ἡ φιλολογικὴ παράδοσις καὶ αἱ ἐπιγραφαί, εἰς καθολικὴν θεώρησιν καὶ ἀναπαράστασιν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἡ δευτέρα κριτικὴ, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ ὁ *Beloch* κατὰ τρόπον πρωτότυπον ἐπὶ τῶν πηγῶν, εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ ἴδῃ τὰς πολυτρόπους φάσεις τῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς σημερινῆς ζωῆς, ὅχι μόνον νέον περίβλημα προσέδωκεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ εἶδεν εἰς τὴν δύναμιν τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων ὡς συνόλου τὰς κινούσας αἰτίας τῶν ἱστορικῶν φαινομένων.

Διὰ τὴν Ρωμαϊκὴν ἱστορίαν ἔργον ὑψίστης σπουδαιότητος δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ Ρωμαϊκὴ ἱστορία τοῦ *Mommsen*, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ πολυμερές καὶ ρεαλιστικόν του πνεῦμα εἰς ὃ τι ἀφορᾷ τὴν ἀρχαίαν Ρώμην, ὅχι μόνον ἐπέτυχε μνημειώδη πράγματι θεμελίωσιν τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τῆς Ρώμης, ἀλλὰ καὶ πρῶτος αὐτὸς ἀπήντησεν εἰς τὸ μεγάλο ἐρώτημα· διατι τὸ Ρωμαϊκὸν στοιχεῖον ἐκυριόρχησε μέσα εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ μεγάλη ἱκανότης τοῦ *Mommsen*, ὡς ἐρευνητοῦ, καταφαίνεται ἐπίσης ἀπὸ τὸ *CIL*, τοῦ ὁποίου τὴν ἔκδοσιν ἀνέλαβεν ἡ Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου σύμφωνα μὲ τὰς ἀπόψεις του.

Ὡς ἔργον ἱστορικὸν νεώτερον, μεγάλης ὀλκῆς, αὐτόχρομα δὲ μνημειῶδες, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ διὰ συνεργασίας Ἀγγλῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων καὶ ἄλλων ἐπιστημόνων ἐξ ἄλλων χωρῶν, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἐπιφανῶν ἱστορικῶν, ὅπως τοῦ *Bury*, *Cook* & *Adcock*, σειρὰ τῆς *GAH*¹, ἡ ὁποία περιλαμβάνει τοὺς ἀρχαίους καὶ μέσους χρόνους, καθὼς καὶ ἡ ὑπὸ μόνων τῶν Γάλλων *Histoire Générale* ὑπὸ τὸν διαπρεπῆ ἱστορικὸν *G. Glotz*.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν ὡσαύτως ὁ ἐπιφανὴς *Gaetano de Sanctis*, πρῶτος μαθητὴς τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ρώμης διδάξαντος *Beloch*, προσέφε-

1. C(ambridge) A(ncient) H(istory).

ρεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης μὲ εὐρεῖαν ἔκθεσιν τῶν πνευματικῶν ἐκδηλώσεων τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς ἀξιόλογα ἔργα, ὅπως ἡ *Storia dei Romani* καὶ *Storia dei Greci* μέχρι τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς δὲν ὑστέρησεν εἰς τὴν ἱστορικὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ἀρχαίου της μεγαλείου ! Ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, οἷα τοῦ Κωνστ. Παπαρρηγοπούλου καὶ τοῦ διδασκάλου μου Σπυρίδ. Λάμπρου, οἱ ὅποιοι ἐκλέϊσαν τὴν ἔδραν τῆς ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιόν μας, ἀπόκεινται μεγάλα, ἀποπνέοντα αἴσθημα ὑπερηφανίας διὰ τὸ ἐνδοξον τῆς ἐλληνικῆς πατρίδος παρελθόν καὶ συγκινοῦντα τὸν μελετῶντα αὐτὰ μὲ τὸν ἐθνικὸν παλμὸν μὲ τὸν ὁποῖον ἐγράφησαν.

Κάθε ἐποχὴ ἔχει τὰ χαρακτηριστικὰ της καὶ τὰ προβλήματα της, πού ἀναμένουν πάντοτε τὴν λύσιν των. Ἡ ἀπασχόλησις μὲ τὰ προβλήματα τοῦ παρόντος δύνουν τὸν νοῦν εἰς τὴν κατανόησιν καὶ τὴν θεώρησιν τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς. Τὸ πρόβλημα τῆς διατροφῆς καὶ τῶν χρειωδῶν τῆς καθημερινῆς ζωῆς ὑπῆρξε διὰ τὸν ἄνθρωπον πάντοτε τὸ πρῶτον. Ἐπομένως τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα ποτὲ δὲν λείπουν ἀπὸ κάθε ἐποχῆς, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ταῦτα παρουσιάζουν ποικιλόμορφον ὄψιν ἀναλόγως τῆς δεξιότητος μὲ τὴν ὁποίαν ἐμφανίζονται.

Αἱ νεώτεραι ἐποχαὶ παρουσίασαν δεξιότερον τὸ πρόβλημα τοῦτο, ζωηρὸν δὲ κατ' ἀκολουθίαν ὑπῆρξε τὸ αἶτημα τῆς νεωτέρας ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης πρὸς ἐξέτασιν τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἀγγλικὰς οἰκονομικὰς θεωρίας, ἡ ἐθνικὴ οἰκονομία προσέλαβεν εἰς τὴν Γερμανίαν ἱστορικὸν καθαρῶς περιεχόμενον. Εἰς τὴν χώραν αὐτὴν διὰ τοῦ Gustav Schmoller, τοῦ Georg Hansen καὶ τοῦ G. Knapp ἐθεμελιώθη κατὰ τὸν περασμένον αἰῶνα ἡ *Wirtschaftsgeschichte*. Ἡ ἐνατένισις τῆς ἀρχαιότητος ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦτο ἀρχίζει ἤδη μὲ τὸ βιβλίον τοῦ Beloch, *Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt* (1886), ἐνῶ ἡ *Geschichte des antiken Kommunismus und Socialismus* τοῦ R. Pöhlmann (1893-1901) κατέδειξε τὴν στενὴν ἀλληλεξάρτησιν τοῦ παρόντος ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Ἀλλὰ καὶ ὁ Meyer, ὁ ὁποῖος συμπληρώνει τὴν σύγχρονον αὐτὴν τριάδα τῶν ἱστορικῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἀξιοποίησε τὴν ἐργασίαν τοῦ Beloch μὲ τὴν ἀξιολογωτάτην συγγραφὴν του *Zur Geschichtstheorie und zur Wirtschaftlichen und Politischen Geschichte des Altertums*. Διὰ τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους τὸ 3τον ἐργον τοῦ μεγάλου Ρώσσου ἐπιστήμονος Rostovtzeff, τοῦ εὐρόντος στοργικὴν φιλοξενίαν εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Ἀμερικῆς, καὶ πρό τινος ἀποθανόντος ἐκεῖ, *Social and Economic History of the Hellenistic world*, 1941 ἀποτελεῖ σήμερον ἀπόκρημα τῆς ἐπιστήμης μεγάλης ὁλκῆς εἰς τὸν τομέα τοῦτον.

Εἰς τὴν σφαῖραν ἐπίσης τῆς ἀρχαίας θρησκείας, τῆς ὁποίας αἱ ρίζαι

φθάνουν εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν τοῦ διαφωτισμοῦ, οἱ δὲ Voss καὶ Lobeck ἤμποροῦν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς οἱ θεμελιωταὶ αὐτῆς, πολλὰ ἐπετεύχθησαν σήμερον χάρις εἰς τὴν ἀξιολογωτάτην συμβολὴν ἐπιστημῶνων, εἰς τοὺς ὁποίους σήμερον κυριαρχοῦν οἱ Nilsson, Nock καὶ Cumont. Τὸ 2τομον ἔργον τοῦ πρώτου *Geschichte der Griechischen Religion*, 1941 – 1950, εἶναι εὐρείας ἐκτάσεως ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας καὶ ἀποτελεῖ σταθμὸν εἰς τὴν θεώρησιν τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἱστορικοῦ τούτου παράγοντος, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἀναγνώρισιν καὶ τὴν αἴσθησιν ἐδράζεται ἡ δύναμις τῆς ἐποχῆς τοῦ ρωμαντισμοῦ.

Οἱ συγγραφεῖς τῶν μνημονευθέντων ἔργων εἶναι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζουν σήμερον τὸ σύμπλεγμα ὅλων τῶν ἱστορικῶν λειτουργιῶν, ἔστω καὶ ἐὰν δίδουν σημασίαν περισσότερον εἰς ὀρισμένους ἱστορικοὺς παράγοντας. Πρὸ πάντων εἰς τὰ ἔργα τοῦ Rostovtzeff καὶ τοῦ Nilson γίνεται καταφανὲς τοῦτο.

Ὁ μακρὸς ἀγὼν μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ καὶ τῶν ἰδεαλιστῶν, καθὼς καὶ ἡ εἰς τὰς ἡμέρας μας ἀναπτυχθεῖσα θεωρία τῆς ἐξέτασεως τῶν ἱστορικῶν φαινομένων ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς φυλετικῆς καταγωγῆς, δὲν ἄφησαν ἀδιάφορον τὸν ἐπιστήμονα τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, ἀλλὰ κατέστησαν αὐτὸν περισσότερον προσεκτικὸν εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ μὴ ἀπομονώῃ ὀρισμένας βιολογικὰς ἐκδηλώσεις, τὰς ὁποίας συναντᾷ ἀκόμη καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς προϊστορίας, οὔτε νὰ ἐπιφέρῃ ἐπ' αὐτῶν ἀπολύτους κρίσεις.

Περисσότερον ἀπὸ ἄλλοτε ἔχει σήμερον κατανοηθῇ, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἶναι τὸ φλέγον ζήτημα, γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖον συγκεντρώνονται οἱ ἱστορικοὶ παράγοντες καὶ ἀπὸ αὐτοῦ ξεκινοῦν, διὰ νὰ καθορίσουν τὴν τύχην τοῦ ἀτόμου ἢ τῆς κοινωνίας. Ὅπου τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐπενεργεῖ καθ' οἷονδῆποτε τρόπον, ἐκεῖ καὶ ἡ ἐκδήλωσις τοῦ γνησίου ἱστορικοῦ φαινομένου, ἀδιάφορον ἂν τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς ἄτομον ἢ ὡς ὁμάδα.

Ἡ μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον παρατηρηθεῖσα «νεοανθρωπιστικὴ κίνησις» μέσα εἰς τὴν Γερμανίαν, ὡς ἀντίρροπον κατὰ τῆς πνευματικῆς κρίσεως, τὴν ὁποίαν ἔζησεν ἡ ἡττηθεῖσα χώρα, ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν κλασσικὴν Ἑλλάδα νὰ ἀντλήσῃ τὰς δυνάμεις τῆς καὶ νὰ ζήσῃ τὸ ἰδεῶδες ἑνὸς νέου κόσμου. Τῆς κινήσεως αὐτῆς ἡγέτης ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ ἄξιος τοῦ Wilamowitz διάδοχος, ἐπιφανὴς φιλόλογος Werner Jaeger. Τὰ ἔργα τοῦ Aristoteles καὶ Paideia εἶναι ἀνεκτίμητοι θησαυροὶ εἰς τὸν ὅλον πλοῦτον τῆς ἀρχαίας ἱστορίας.

Ἡ πνευματικὴ αὕτη κατεύθυνσις καὶ ἡ ἔτι ζωηροτέρα τοῦ χριστιανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἥτις παρατηρεῖται κυρίως εἰς τὰς ἡμέρας μας, μετὰ τὴν δίνην τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, ἐπιδιώκουν προφανῶς τὴν ἔξαρσιν τῶν πνευματικῶν ἀξιών καὶ τὴν προστασίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς βαρβαρότητος. Παρὰ τὸ ἰσχύον καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν καθ' ὅλου «πάντα ρεῖ κοῦδὲν μένει» αἱ αἰῶναι ἀξίαι εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν πίπτουν, οὔτε καὶ μετα-

βάλλονται. Μόνον ὑπὸ ἄλλο βέβαια περίβλημα ἐμφανίζονται αὐταὶ κατὰ διαφόρους ἐποχάς, αἱ ὁποῖαι καὶ καθορίζουν τὸ σχῆμά των σύμφωνα μὲ τὴν ἐπικρατοῦσαν μέσα εἰς τὸ κοινωνικὸν σύνολον τάξιν. Ἡ ὑπεράσπισις τῶν Θερμοπυλῶν ὑπὸ τῶν γενναίων 300 ὑπερασπιστῶν τῆς Σπάρτης, ἥ ἡ ἡρώϊκῃ ἄμυνᾳ τοῦ Τιέν - Μπέν - Φοῦ εἶναι ἐκδηλώσεις τῶν αἰώνιων, τῶν ἀμεταβλήτων ἠθικῶν ἀξιών.

Εἶναι αὐτὸ ἡ τραγικὴ μοῖρα τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως νὰ παρακολουθῇ τὸν αἰώνιον ἀγῶνα τοῦ δικαίου πρὸς τὸ δῆθεν δίκαιον καὶ νὰ βλέπῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἐναντίωσιν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν διάβολον. Ὁ ἀτελείωτος ὅμως οὗτος ἀγὼν ἐν τῷ κόσμῳ δὲν εἶναι μία ἀνάγκη καταπιέζουσα τὸν ἀνθρώπον, ἀλλὰ καὶ εὐνοία νὰ ζῇ οὗτος τοιαύτην τινὰ κρίσιν, ἥ ὁποία τοῦ δίδει τὴν εὐκαιρίαν νὰ δοκιμασθῇ καὶ νὰ ἀποφασίσῃ.

Ἡ ἀνακίνησις τῆς θεωρίας τῶν νόμων εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς γενικεύσεως τῶν ἱστορικῶν φαινομένων κατέστησαν προσεκτικὸν τὸν ἱστορικὸν τῆς ἀρχαιότητος, ὁ ὁποῖος εἶναι εἰς θέσιν σήμερον νὰ διαβλέπῃ τὸ πολυποικίλον τῶν ἱστορικῶν δυνατοτήτων, τὸ ὁποῖον δὲν ἠμποροῦσεν ἀκόμη νὰ γνωρίσῃ ὁ Θουκυδίδης, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν αἰσιοδοξίαν του ἐνόμιζεν ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ γενικεύσῃ συμπεράσματα ἀπὸ τὴν πείραν τῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς του. Οὐχ ἦττον ὅμως ἡ θεωρία αὕτη εὗρεν ὑποστηρικτὰς μεταξὺ τῶν ἀσχολουμένων περὶ τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν, οἱ ὁποῖοι παραδέχονται ὠρισμένους νόμους ἐν τῷ μοιραίῳ δρόμῳ, ὃν ἀκολουθοῦν τὰ γεγονότα ἀπὸ τὴν δέσμευσιν εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀντιθέτως. Τὸν δρόμον τοῦτον συνδυάζουν μὲ τὰς μεγάλας φάσεις τῆς ὅλης ἀνθρωπίνης ἐξελιξεως, ἥ ὁποία κάθε τόσον εἶναι πεπλεγμένη μὲ τὰ γενικὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ δεδομένα. Πλὴν ὅμως πάντα ταῦτα δὲν σημαίνουν ἄλλο ἢ τὴν προσπάθειαν πρὸς διαλεύκανσιν τῶν διαφορῶν μεταβολῶν, τὰς ὁποίας ἐγνώρισεν αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα.

Ἀγαπητοὶ φοιτηταὶ καὶ φοιτήτριαι,

Ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, εἰς τὴν ὁποίαν προτίθεται νὰ σᾶς εἰσαγάγῃ ὁ νέος σας καθηγητής, ἀποτελεῖ αἶτημα θεμελιώδους σημασίας εἰς τὴν ὅλην σας Πανεπιστημιακὴν παιδείαν καὶ ἱκανοποιήσιν τῆς ἐσωτερικῆς σας ὁρμῆς τοῦ εἰδέναι. Μαζί του πρόκειται νὰ διαδράμει μεγάλας ἀποστάσεις, διὰ νὰ γνωρίσετε ἀρχαίους λαούς· κράτη μεγάλα, τὰ ὁποῖα ἐγνώρισαν τὴν ὑψίστην ἀκμὴν τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ των, συμφώνως δὲ πρὸς τὸν ἀναπύρρεπτον ροὴν τῶν πραγμάτων ἐν τῷ κόσμῳ περιέπεσαν καὶ αὐτὰ εἰς τὸν μαρσμον καὶ τὴν φθοράν.

Θὰ ξεκινήσωμεν συγκεκριμένως ἀπὸ τὴν Μεσοποταμίαν, τῆς ὁποίας θὰ σπουδάσωμεν τοὺς παλαιότατους λαούς, θὰ φθάσωμεν ἀκολούθως καὶ θὰ γνωρίσωμεν τὴν ἀρχαίαν Αἴγυπτον. Οἱ λαοὶ οἱ ὁποῖοι ἔζησαν εἰς τὰς χώρας αὐτάς ἐδημιούργησαν τὸν παλαιότατον πολιτισμόν. Ex Oriente Lux ! Ἀπὸ ἐκεῖ θὰ διατρέξωμεν ὅλην τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Εὐφράτου Ἀσιατικὴν περιοχὴν καὶ θὰ λουσθῶμεν εἰς τὰ γαλανά νερά τοῦ Αἰγαίου, ὅπου ἀστραποβολεῖ σὰν πολῦτιμο διαμάντι ἡ ἀρχαία μας πατρίς μὲ τὰ ἀτίμητα σμαράγδια τῶν νησιῶν τῆς, διὰ

νὰ καταλήξωμεν τέλος εἰς τὴν Δύσιν, ὅπου ἡ ἀρχαία Ρώμη, κοσμοκράτωρ δύναμις, διέσπειρε τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ διεμορφώθη ὁ ἑλληνορωμαϊκὸς πολιτισμός, εἰς τὸν ὅποιον ἐδράζεται ὁ ἰδικὸς μας σήμερον Εὐρωπ. πολιτισμός.

Σκοπὸς τῆς μεγάλης μας αὐτῆς πορείας εἶναι ἡ θεώρησις τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἀπὸ κάθε πλευράν, τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν πολιτιστικὴν, μὲ τὰ πλούσια μέσα, τὰ ὁποῖα μᾶς παρέχει σήμερον ἡ ἐπιστῆμη τῆς ἀρχαίας ἱστορίας.

Σπουδάζοντες τὸν ἀρχαῖον κόσμον δὲν κάμνομεν ἄλλο παρὰ νὰ ἀσχολούμεθα μὲ τὴν μοῖραν αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀνθρώπου, τῆς κυρίας αἰτίας τῶν ἱστορικῶν ἐκδηλώσεων. Εἰς τὴν κατανόησιν καὶ ἐρμηνείαν τούτων προβάλλει πάντοτε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ὡς ἡ ἐλαύνουσα καὶ δημιουργὸς δύναμις εἰς κάθε χρόνον καὶ τόπον. Ὁ παρθενὼν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκτιμηθῇ ὡς ἀριστοῦργημα τῆς ἀρχαίας τέχνης μόνον μὲ τὴν καταβαλλομένην πάντοτε προσπάθειαν, ὅπως γίνῃ ἀντιληπτὸν τὸ πνεῦμα τοῦ δημιουργοῦ, τὸ ὅποιον διέπει τὸ ὅλον οἰκοδόμημα· ἐνῶ τὰ περιλάμπρα γεγονότα τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμῖνος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνουν νοητά, χωρὶς τὴν ἀντίληψιν τῶν ἐλαυνουσῶν αὐτὰ ἡθικῶν δυνάμεων. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὁ ἐν ἡμῖν Θεός, κατὰ τὸν μέγαν τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολον, αὐτὸς οὗτος ὁ ἄνθρωπος, εἶναι τὸ μέγα μυστικόν, ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ὁποίου θὰ ἀπασχολῇ πάντοτε τὴν ἱστορίαν. Διότι ἱστορία, δὲν σημαίνει ἄλλο, παρὰ τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸ τέλος αὐτῆς εἶναι ἡ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν βαθυστοχάστον σκέψιν τοῦ μεγάλου συγχρόνου βρετανοῦ ἱστορικοῦ Toynbee. Ἐπιμένετε ὅθεν, ἀγαπητοὶ φίλοι, εἰς τὴν εὐγενή σας ἁμίλλαν· ἀναμένετε μὲ ὑπομονὴν τὴν ἐπιβράβευσιν τῶν προσπαθειῶν σας, καὶ προσεύχεσθε εἰς τὸν Θεόν!

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ